

entegen 's-winters in het paleis. Daar wordt in 1880 ook zijn dochter, de latere koningin Wilhelmina, geboren. In 1909 bevalt Wilhelmina in dezelfde kamer als waar zij is geboren, van haar enige kind: prinses Juliana.

In mei 1948 wordt het paleis getroffen door een grote brand. De regering besluit dan de residentie te verplaatsen naar Soestdijk. In 1979 wordt besloten dat Den Haag wederom de residentie van het staatshoofd moet worden. Na een verbouwing kan de vorstin in 1984 paleis Noordeinde in gebruik nemen als werkpaleis.

Het tweede deel van het boek betreft een beschrijving van de inrichting van het voormalige woongedeelte van het paleis. Op een zo gedetailleerd mogelijke wijze beschrijft Cleverens hoe de kamers er hebben uitgezien: vloerbedekking, behang, plafonds, meubels, verlichting en schilderijen komen aan de orde. In een aantal aparte kaders beschrijft de auteur hoe de aanschaf van een bepaald artikel verloopt. Dat vormt een welkome afwisseling op alle details van bijvoorbeeld de rollen behang of de schoorsteenmantels.

Hiermee komen we op een probleem van dit boek: wie vormen eigenlijk de doelgroep? Wellicht kenners van kastelen, want de schrijver noteert bijvoorbeeld: 'Hierbij denkt men direct aan de grote boekenkast... afkomstig ... uit het huis De Voorst.' (80) De aanwezigheid van een verklarende woordenlijst pleit echter niet voor een specialistische doelgroep van bijvoorbeeld interieurarchitecten. Het boek lijkt eerder bedoeld voor een breder publiek. Maar in dat geval behoeft de woordenlijst wel behoorlijk wat uitbreiding. Want wat moet de lezer zich precies voorstellen bij een 'toilettafel met nieuwe bazin bekleed?' (58) Het onregelmatige gebruik van noten is ook een zwak punt van het boek. Sommige citaten worden geheel niet verantwoord in een noot. Een ander verwarrend aspect van het boek is dat sommige hoofdstukken beschikken over een samenvatting c.q. nabeschouwing. Afgezien van het feit dat het nut van die samenvattingen niet echt duidelijk is, bevatten zij soms ook nieuwe informatie. Zo staat in de samenvatting van 'kamer 160' (zitkamer van koningin Wilhelmina) dat de schoorsteenetagères in 1950 worden verwijderd. Het eigenlijke hoofdstuk houdt echter op in 1896.

Het boek, mooi uitgevoerd en rijkelijk voorzien van illustraties, staat helaas vol met schrijven/of zetfouten. Zo wordt in de tekst gesproken over een 'lustre Louis Xm à Sphinx' terwijl bij de illustraties die lamp wordt vernoemd naar Louis m (94). Eén zin wordt zelfs in spreektaal (of Gerard Reve-stijl) geschreven: 'De prins zijn moeder, Louise de Coligny, woonde...' (7) Al met al valt er het nodige aan te merken op het boek. Maar voor de lezer die gewoon wil lezen hoe de Oranjes 'er bij zaten' in het paleis Noordeinde, is het aangenaam leesvoer.

M. A. de Winter

S. L. Gobardhan-Rambocus, *Onderwijs als sleutel tot maatschappelijke vooruitgang. Een taal- en onderwijsgeschiedenis van Suriname, 1651-1975* (Dissertatie Leiden 2001; Zutphen: Walburg Pers, 2001, 554 blz., €39,95, ISBN 90 5730 166 0).

Dit boek is niet zomaar een boek, dat zie je meteen. Je ziet het aan de titel, die een wel erg ambitieuze onderneming laat veronderstellen. Meer dan driehonderd jaar geschiedenis van de taalontwikkeling en onderwijsrevolutie in de Nederlandse kolonie die Suriname gedurende het grootste deel van deze periode was. Je vermoedt het ook aan het volume, bijna vijfhonderd bladzijden tekst. De vrucht van een zeer intensief onderzoek dat het grootste deel van de jaren negentig overspande, en dat uiteindelijk tot een doctorstitel leidde. Laat het dus van meet af aan duidelijk zijn: dit is een doorwrocht en minutieus opgebouwd werkstuk.

Het centrale thema van dit boek is tweeledig: enerzijds wordt gefocust op de complexe evolutie die het taalgebruik in Suriname doormaakte, anderzijds wordt de ontwikkeling van de scholen belicht. Dat deze twee problematieken nauw met elkaar verbonden zijn geweest, maakt de auteur in elk hoofdstuk duidelijk.

Het boek is zeer duidelijk en systematisch ingedeeld. In vijf hoofdstukken wordt de behandelde periode chronologisch opgedeeld en ontleed. Elke periode (afgezien van het eerste inleidende hoofdstuk) wordt volgens dezelfde thematische indeling benaderd. Na een sociaal-economische schets van de betreffende periode wordt telkens ingegaan op het algemeen culturele leven, waarbij de verschillende bevolkingsgroepen in de kolonie apart belicht worden. Daarna wordt de lens scherper gesteld, en wordt ingezoomd op het onderwijssysteem. Aansluitend bevat elk hoofdstuk nog aparte rubrieken over de rol van missionarissen (zending en missie) in deze thematiek, en over de ontwikkeling van schoolboeken (zij het niet uitgebreid, aangezien 'het onderwerp leerboeken een aparte studie waard is', 19).

Het centrale deel van de studie betreft volgens de auteur de periode 1863-1975. In 1863 werd de slavernij in Suriname officieel afgeschaft. Twee jaar later werd het eerste algemene regeringsreglement betreffende het bestuur van de kolonie, zeg maar de eerste 'grondwet', afgekondigd. In toepassing hiervan zou in 1876 de leerplicht afgekondigd worden.

Zoals ik al zei, is dit een doorwrocht werkstuk. De auteur valt terug op een institutionele benadering, en het boek is doorspekt met verwijzingen naar wetgeving en de ontstaansgeschiedenis van deze wetgeving. Er wordt uitgebreid gerefereerd aan de verschillende belangengroepen die hun invloed inzetten om hun zienswijze via wetgevend ingrijpen door te drukken, en naar de reacties daarop van de machtshebbers, zowel in Suriname als in Nederland. Er wordt daarnaast ook gebruik gemaakt van talloze, uitgebreide citaten uit officiële stukken, vertrouwelijke correspondentie van de talrijke actoren en wetenschappelijke studies betreffende de taal- en onderwijsproblematiek.

De nadruk ligt alles bij elkaar toch op de politiek die, zoals dat meestal het geval is, via allerlei kronkels en bochten probeerde vat te krijgen op de realiteit, en poogde de samenleving de vorm te geven die de machtshebbers voor ogen hadden. Daarbij worden officiële standpunten en zienswijzen uitgebreid uiteengezet en wordt ook duidelijk gemaakt hoe de perceptie verliep van de reacties uit de samenleving, en dan meer bepaald van de verschillende belangengroeperingen die mettertijd ontstonden in de Surinaamse samenleving.

De aanwezigheid van verschillende 'geïmporteerde' bevolkingsgroepen, gegroeid vanuit de oorspronkelijke economische motieven die de grondslag waren van de kolonisering, bracht immers mee dat na verloop van tijd zeer uiteenlopende culturen met elkaar moesten samenlevan. En in de optiek van de kolonisten moesten deze verenigd worden in een samenleving die zich op één of andere manier zou inpassen in een groter Nederlands bestel. Het was een voortdurend zoeken naar evenwichten tussen de beheersbaarheid van een ééngemaakte taal en dito onderwijssysteem, en het respect voor de eigen waarden van de Aziatische, Amerikaanse, Afrikaanse en Europese cultuurelementen die in deze kolonie aanwezig waren.

De auteur brengt al deze actoren in beeld, en laat hen ook zelf aan het woord. De centrale stelling daarbij is dat het emancipatiestreven van de verschillende bevolkingsgroepen enerzijds, en de bekeringsactiviteit die het hoofddoel bleef van de verschillende missiebewegingen anderzijds, op elkaar ingewerkt hebben, waarbij deze laatsten er, zij het onbedoeld, toe bijgedragen hebben de verschillende cultuurgroepen meer kansen te geven. Dit slaat dan op de beide bestudeerde thema's: een eigen identiteit kon gevrijwaard worden door het creëren van een klimaat waarin de verschillende talen onderwezen werden (laat het duidelijk zijn dat dit een langetermijnresultaat was) en kansen op emancipatie ontstonden omdat de verschillende

groepen het recht veroverden op onderwijs in de eigen taal, of een verstaanbare variant van één van de gehanteerde *linguae francae*.

De taalpolitiek heeft door de eeuwen heen het invoeren van een eenheidstaal tot doel gehad. Het onderwijs vormde hierbij het middel bij uitstek om tot het verhoopte resultaat te komen, maar was tegelijk het grootste struikelblok, omdat de verstaanbaarheid en de kennis van het Nederlands of het Surinaams-Nederlands de grootste hindernis vormde voor deelname aan dat onderwijs. Daarbij zorgde de budgettaire terughoudendheid van de Nederlandse overheid bij de financiering van het onderwijs ervoor dat dit nooit de verhoopte kwaliteit (hetzelfde niveau als het Nederlandse onderwijsbestel) bereiken kon.

De complexiteit van de Surinaamse samenleving moet één van de grootste problemen gevormd hebben voor de auteur bij het uitschrijven van dit historisch overzicht. Het systematisch afzonderlijk behandelen van de verschillende groepen en strekkingen vangt dit voor een groot stuk op. De keerzijde van de medaille is natuurlijk dat het soms wel erg droog wordt en dat het opsommen van verschillende commissies, verenigingen en groeperingen de lezer soms naar adem doet happen, en het moeilijk wordt om de algemene verhaallijn niet kwijt te raken. Een bijkomende moeilijkheid daarbij vormen de veelvuldige (en onvermijdelijke) verwijzingen naar verschillende schooltypes, Surinaamse én Nederlandse, met de al even onvermijdelijke veelheid aan afkortingen.

Het geheel doet bijwijken haast encyclopedisch aan. Door het situeren van elke periode in een sociaal-economisch referentiekader blijft het lezen van dit zeer erudiete werkstuk echter een haalbare kaart, ook voor de lezer die niet ingewijd is in de Surinaamse geschiedenis. En voor wie beter vertrouwd is met de materie vormt dit ongetwijfeld een kanjer van een referentiewerk, dat hopelijk ook een kader en een basistekst zal worden voor verder en meer gedetailleerd onderzoek over dit toch wel zeer boeiende stuk koloniale geschiedenis.

Jan Briffaerts

MIDDELEEUWEN en NIEUWE GESCHIEDENIS

C. L. Hoogewerf, *Het Haarlemse stadsrecht (1245). Inleidende beschouwingen, tekst, vertaling en artikelsgewijs commentaar* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2001; Amsterdam: Cabeljauwpers, 2001, x + 324 blz., €17,95, ISBN 90 801451 7 3). [Hierbij C. L. Hoogewerf, *Ob dilectionem libertatis oppidi de Harlem. Om die Hefte der stede uan Haerlem. De Latijnse tekst van het Haarlemse stadsrecht (1245) naar de editie van Kruisheer, voorzien van een vertaling in hedendaags Nederlands en een beschouwing over de inhoud* (Amsterdam: Cabeljauwpers, 2001, 31 blz., €3,-, ISBN 90 8 14518 1)].

Het Haarlemse stadrecht (ik verkies deze spelling omwille van de duidelijkheid) heeft zich sinds Huizinga mogen verheugen in ruime belangstelling: de herkomst van de bepalingen — van de 69 artikelen volgens de gebruikelijke indeling zijn er 49 afkomstig uit het stadrecht van Den Bosch, andere hebben verwantschap met dat van Middelburg en slechts 16 lijken op specifiek Haarlemse omstandigheden afgestemd —, de optekening en de relatie tot de Hollandse dochtersteden zijn grondig bestudeerd. De auteur van dit proefschrift constateerde echter dat het nog ontbrak aan een systematische behandeling van de inhoud vanuit rechtshistorisch oog-